

מבוא למזרח ירושלים

פואד אבו חמד

מקדים ומכריז: אני לא מנהיג ציבור אלא אדם פרטי. אני מייצג את עצמי, לא מומחה.

הסיפור של ירושלים גדול עלי ועל הרבה אנשים שכותבים ומנתחים וחוקרים. בתור תושב ירושלמי, כשאתה מקשיב להם, לפעמים אתה מרגיש שהם מנותקים. יש כל מיני יוזמות, כמו פירוק ירושלים של היום וכדומה – שהן מנותקות מהמציאות.

ירושלים היא עיר מיוחדת, היא לא רמאללה. רוב בעלי ההון הירושלמים מעדיפים לפתוח עסקים ברמאללה. בקניין שאני מעורב בפתיחה שלו ברמאללה, 50% מהיזמים הם ירושלמים. רמאללה מושכת אותי, כי יש בה חיים שקטים, חיים נורמליים. אני נוסע לשם הרבה: רואה הצגות, הולך למסעדות, וחוזר למציאות של הישרדות. ברמאללה אתה יכול להיות מבסוט מההתפתחות של העם שלך אבל גם מאוכזב, כי העיר שלך מתה. מרכז העיר של ירושלים מת אחרי 4 בצהריים, וברמאללה יש כל לילה חיים קהילתיים.

כשירושלים עולה לכותרות זה קורה בדרך כלל בגלל האלימות, וכל המהלכים שנוגעים למזרח העיר נובעים מהעניין הזה, לא סתם יש כאלה שרוצים להשקיע במזרח העיר ולא סתם יש אחרים שרוצים להיפרד ממזרח העיר. אם יהיה שקט בשנים הקרובות גם גל הפעילות סביב מזרח ירושלים ידעך.

אני גורס שהסיבות לאלימות בעיר הן קודם כל חברתיות-כלכליות, ורק אחר כך פוליטיות.

מזרח העיר נכבשה ב-67' והתושבים שלה חיו יום לפני כן תחת ירדן. זה גבול שרירותי, שגם ישראל לא מבינה איך הוא נמתח. חלק מסבירים שהשיקול היה טווח התוח הירדני, אחרים מעריכים שהמטרה היתה הרבה אדמה להתנחלויות.

אנחנו משלמים את המחיר שלו היום: זה גבול שחצה בתים. למשל, בצור באהר - שלישי ממנה נמצאת מחוץ לגבול. רצו להקים שם גדר הפרדה, הלכנו לבגץ והגבול הזה נדחק החוצה באופן שהפך אותנו למעין מובלעת. לא מגיעים לשם. ההבדל בין צור באהר למקומות הסמוכים, שהם של חברים ומשפחה שלנו, הוא אבסורד לא ברור.

יש הרבה יוזמות במזרח העיר, חלק מהן ממשלתיות. העירייה משקיעה במזרח העיר סכומים שלא השקיעה אף פעם. בין השאר, התבצעה הסדרה של מחסום קלנדיה כדי לקבע את ההפרדה בין ירושלים לגדה המערבית, הרבה עמותות בשירות המדינה, שלא עבדו בכלל במזרח העיר, עובדות שם עכשיו, כמו מט".

כל היוזמות הללו מבורכות, אבל הן מתייחסות לירושלים בלי להכיר בכך שיש פה מציאות מיוחדת, עיר רבת תרבותית, דו לאומית, ובכל פעם שהממסד בישראל רוצה להתייחס למזרח העיר כמו ערים אחרות ישראליות - נוצרת בעיה גדולה. ראינו את זה סביב מסגד אל אקצא ביולי. מה שכן, העיר הזאת משוגעת כי היא יודעת מהר מאוד לחזור לשגרה.

במערכת הבריאות, למשל, עובדים הרבה רופאים ערבים ובכלל לא יודעים את זה עד שהרופא חותם על מסמך. היום כמעט בכל מחלקה הרופאים הכי טובים הם מזרח ירושלמיים. כך גם בתחבורה - המזרח ירושלמי משתלב במערב העיר ואז חוזר למציאות הקשה של מזרח העיר.

הרבה ישראלים שוכחים את המציאות. הם אומרים, אוקי, הבנו שאין בינוי ואין אשפה ואין תשתיות, וצריך לעבור הלאה, אבל אני מתעקש שזה הדבר הראשון. אומרים לי משהו כמו, "אתה צריך לנשק לי את היד שאתה חי כאן בביטחון, תראה את האחים שלך בסוריה ובעיראק", אבל אני לא משווה לשם, אני משווה להר חומה, מה העירייה עושה בהר חומה ובארמון הנציב לעומת מזרח ירושלים.

בשנתיים האחרונות יש שינוי ורצון לפעול בצור באהר, אולי בגלל המינהל הקהילתי. ממש היום, יו"ר המינהל רמדן דבש הכריז שהוא ליכודניק וכמה הוא מקורב לניר ברקת. מבחינת ישראל, הוא, אני ואחרים זה אותו דבר. התושב של צור באהר עדיין צריך ללכת 4 ק"מ כדי להגיע לתחנת האוטובוס בארמון הנציב. הוא לא יכול לעלות על אוטובוס מזרח ירושלמי ולהסתנכרן עם אגד ב"רב קו".

עד היום אין איסוף אשפה בשכונה שלי. בחלקים גדולים בצור באהר עדיין אין ביוב. אין גן משחקים אחד. ל-50% מהילדים אין בתי ספר עירוניים; יש אחרים, בתי"ס של הווקף ושל הרשות הפלסטינית אבל אין בתי"ס עירוניים, ואם כבר יש עירוני, אז איכות החינוך ירודה. כל המפגעים שיצאו מצור באהר למדו בבתי"ס עירוניים ודווקא הילדים שיש לגביהם תקווה למדו בבתי"ס של הרשות. הרבה מאלה שלמדו בבתי"ס של הווקף או הרשות טסים לחו"ל ללמוד, חוזרים לארץ להיות רופאים במערכת הבריאות, ובכל זאת, הישראלים אומרים שבתי הספר שלנו הם המסיתים.

[במענה לשאלה על הלחץ של הרשויות לאימוץ תכנית הלימודים הישראלית] - ברגע שישראל רוצה לפקח / להתערב, תמיד תתעורר התנגדות מהצד השני, כי יש חוסר אמון אדיר כלפי הממסד הישראלי. היה צריך לעודד את הדברים האלה בלי הכותרות. בתפר שבין מערכת ישראלית לאוכלוסייה הפלסטינית יש ריקבון. האנשים שמפעילים את בתי הספר מרוויחים כסף על גבם של התושבים.

כשאנחנו רצינו בתי ספר ישראליים לא סמכו עלינו. היו צריכים לראות בנו שותפים. עבדתי אתם 5 שנים והם ריסקו אותי ובהזדמנות הראשונה שיכלו והעיפו אותי בדרך הכי קשה. המערכת מתגמלת משתי"פים שאין להם את היכולות המתאימות והם מרשים לעצמם לעשות דברים שאנשים אחרים לא יכולים לעשות אותם. איימו עליי בנשק וזרקו עלי אבנים ושלושה חודשים אשתי והילדים היו בבכי - וכשנכנסתי למשטרה, פתאום כל מינני מכובדים יודעים שאני במשטרה ולוחצים עלי לא להגיש תלונה. וכשאני נכנס לחוקר, הוא לא רוצה לקחת ממני עדות והוא לוקח עדות שלא שווה אגורה - ואחר כך סוגרים את התיק בלי לשאול אותי אפילו שאלה. גם בבית משפט מצפצפים על זה, כי בסוף אף אחד לא יענש. זאת המציאות שאנחנו חיים בה, של לחץ, כעס, ושנאה, וזה יישאר ככה אם הגישה לא תשתנה ולא יבינו שירושלים היא מורכבת ושונה. צריכים לתת לי ללמוד מה שאני רוצה ואיך שאני רוצה.

אפשר לקיים מפגשים, לשבת ולהכיר, ערבים ויהודים, אבל אם אני חוזר הביתה והבית שלי מיועד להריסה ויש לי דוח על בניית בית לא חוקי ויש לי חובות ואני מרוויח 6000 שח - זה נטל כבד, ואני מוטרד כל הלילה ואני יושב ומדבר אתכם על שלום ועל הכל, אבל השכל והלב שלי לא אתכם.

אני זוכר בילדות שלי תקופה מאוד קשה שבקושי היה לחם בבית, הלכתי ברגל לבית ספר שלא היה בשכונה שלי, וזה לא היה לפני הרבה זמן. סוף שנות ה-80. המציאות המאוד קשה הזאת נתנה לי מוטיבציה לשנות את המצב שלי. כיום אני איש עסקים. יש לי 2 מרכזים רפואיים. לא למדתי כי לא היה לי כסף, ואחר כך חזרתי ללמוד אחרי שכבר הייתי איש עסקים והשלמתי שני תארים. אני מרצה לתואר ראשון, כל הסטודנטים שלי הם ישראלים, יהודים, ומשמש גם יועץ של מט"י. ולמרות כל האימפריה המפוארת הזאת יש לי 2 בנים בתיכון ואני מוטרד כי אין להם מקום לגור אני חושב על זה כל הזמן. גם עם היכולות שלי אני לא יכול לקנות להם דירות והם לא יכולים בעצמם. ואני מוטרד שהם רוצים ללכת לרמאללה כי אני מבין שזה חלק מהמדיניות שמישהו רוצה לדחוק אותי החוצה מהעיר שלי, ואני מדבר בתור אדם אמיד כלכלית.

צריך לפתור את הדברים הפיזיים קודם כל. צריך חינוך שנותן תקווה ולא ייאוש. יש פה חבית שהולכת ואוגרת והיא רק מחכה לניצוץ של נפץ, דוגמת משהו פוליטי שמישהו ינצל אותו כמו מסגד אל אקצא, וזה יתפוצץ.

לא התכוונתי להיות פסימי אבל צריך להכיר את המציאות. יש פה עוגמת נפש.

במענה לשאלה על היוזמות: הגישה שלכם חשובה. אם אנחנו מדברים על מפגשי ערבים ויהודים יחד – זו נורמליזציה; אם רוצים לקדם לימוד שפה עברית - זה חשוב, אבל זה בלגן אחד גדול. יש הרבה יוזמות ואין פיקוח. אם אני מושיב פלסטינים עם יהודים, בלי שאני מגדיר מראש שזו נורמליזציה, כדי לתת לזה ללכת למקומות אחרים, אני מאמין שהשפה יכולה לקרב.

מלאכי: איך התושבים מקבלים את השינוי בתשתיות שיש עכשיו בעיר?

פואד: אם דרך עבודה הזאת היתה מתקיימת לפני 20 שנה, האפקט היה יותר חזק. הדברים היום הם מאוחר מדי ומעט מדי. היינו צריכים ללכת לבגץ כדי להקים את בית הספר, להחתיים 400 משפחות שמצהירות שהן מעוניינות שילדיהן ילמדו שם, כדי להקים את בית הספר הזה. רבים היו רוצים לקבל בתי ספר עירוניים טובים כי בבתי הספר הפרטיים אין פיקוח, אבל אין מקום אחר ליד הבית לשלוח אליו את הילדים חוץ מלבתי הספר הלא-מפוקחים. ב-20 שנה האחרונות נבנו שלושה בניינים צור באהר. היום יש 7000 ילדים בבתי הספר - אז גם לא סגרתי את הפער כתוצאה מהריבוי הטבעי, וגם מלכתחילה יש פער בכמויות בתי הספר.

עושים עכשיו כביש אמריקאי בעשרות מיליונים, מה זה משפיע עלי? כשהם יסיימו אני אסע למזרח ירושלים דרך הכביש האמריקאי וזה קצת יפוג את העומס בדרך חברון.

אין לילדים שלי בית ספר, לא אוספים אשפה, לא מתקנים את הכביש גישה לבית שלי.

פלסטינים שיוצאים מירושלים לגור ברמאללה, מאבדים את המעמד האזרחי שלהם ואת הזכויות הסוציאליות שנגזרות ממנו, אז גם המצב החוקי בעייתי, וגם מצב הבנייה בעייתי.

אלון: יש הרבה יוזמות שצריכות להתקדם על "דרך צרה" (בלי להיתפש כמשת"פיות או נורמליזציה וכו'). האם יש קיים סטאדי לכך שעשו משהו כמו שצריך? מקרה שבו העירייה התנהלה כמו שצריך, או החברה האזרחית כמו שצריך? משהו שנוכל להסתכל עליו ולדעת שככה עושים נכון?

פואד: כן, הרבה. בבית הספר העירוני, הקמתי את המרכז הסביבתי הראשון בירושלים בתוך בית ספר אפק בצור באהר. בהתחלה נלחמתי, כי זה בית ספר אזורי ומביאים לתוכו ילדים מחוץ לשכונה ללמוד בתוך השכונה, ובכך לא שיפרת באמת את בעיות השכונה שלך. כשהלכתי בהתחלה למרכז, אמרתי שצריכים להיות שני בתי ספר נפרדים, ערבי ויהודי, והם אמרו לי שזה צריך להיות מעורב. עבדתי עם בית ספר עירוני ובחרתי את המנהלת הטובה לעבוד איתה. כשאתה בוחר את האנשים המתאימים, יש לך אפשרות לנסות ולרקוד על החבל הדק הזה. ברגע שאתה בא בצורה הנכונה עם האנשים הנכונים, אמנם אין הבטחה שלא תיפול - אני נפילתי - אבל קמתי מחדש, ואני פועל בדרך אחרת.

דוגמה אחרת להצלחה היא הפעילות של מד"א בצור באהר. למרות שהמרכז הקהילתי לא לגיטימי בעיני חלק מהתושבים, הם קיבלו את העניין שתהיה תחנת מד"א בתוך המרכז הקהילתי עם מתנדבים יהודים - ואנשים מגנים על התחנה הזאת - כי זה שירות לתושבים.

דוד: יש לנו פרויקט בשם שכנות טובה ואני מלמד במסגרתו עברית. אני מחפש דרכים להרחיב, חשבתי על קבוצת נערים יהודים שיעשו "החלפת שפות". ציינת שיש צורך ללמד עברית, שחסר משהו מרכזי וממוסד. מה צריך לעשות כדי לעזור?

פואד: יש ביקוש רב. אני רואה שיש הרבה תכניות, בין השאר דרך מנח"ל. אפשר להרחיב את הדברים שבין כותלי בית הספר, אפשר בתוך בתי הספר להכניס ולהפגיש וללמד אנשים. הייתי שותף למיזם של משחקי כדורגל משותפים לילדים וזה עבד טוב.

מזרח ירושלים עברה כברת דרך מאוד גדולה לגבי נשים; היום זו בכלל לא שאלה, אם ראוי שנשים יעבדו. הבעיה היא שאין מקומות עבודה ואין שפה, אז אפשר להביא נשים דרך הילדים לבתי ספר ללמוד עברית, להפוך את העברית למצרך נגיש. היום צריך לשלם הרבה כסף כדי ללמוד עברית וגם אין חיבור תחבורתי כדי להגיע ללמוד. צריך שזה יגיע לכל השכונות בצורה איכותית.

היום לומדים עברית גם כחלק מהמקצוע. ילד בבית ספר לא בהכרח מבין את החשיבות של העברית לקידום המקצועי שלו בעתיד, אז הוא לא לוקח את העברית ברצינות. בנוסף, יש הרבה מורים שלא מתאימים לתפקיד צריך פיקוח טוב יותר.

רעות: האם יש צורך רחב והסכמה על כך שצריך ללמוד עברית? אם תהיה תכנית מלמעלה זה יתקבל?

פואד: צריך לשפר את זה מקצועית, זה כבר קיים. אני מפריד בין הסקטור האזרחי לממסד. לא מאשים אף אחד בטעויות או בבעיות שעושה הממסד. אני רואה בכם כוח אדיר, אפשר לעלות הרבה רעיונות אחרים אחר כך, אבל הצורך הזה - אין לו מענה בצד השני כפי שאני רואה אותו. אם יש לנו דרך כחברה אזרחית להשפיע, צריך רק להשפיע על העירייה. ויש אנשים טובים בעירייה. הבעיה היא לא תקציבית. מרגישים שיש רצון להחיל את תכנית הלימודים הישראלית, אבל אין רצון לתת לאנשים האלה לדבר, בפן המקצועי או ההערכה המקצועית. זה לא קשה ללכת לבית ספר ולהעריך שם את איכות המורה לעברית. למשל, אצלנו אין שום בעיה שתגיע מורה יהודיה ללמד עברית, ובכל זאת לא עושים את זה. צריך לדבר מלמעלה ולהצמיח משהו מלמטה.

לסיכום, אני אופטימי וגם גאה להיות ערבי פלסטיני מוסלמי שחי בעיר הזאת, ואם יום אחד יהיה פה פתרון פוליטי אני רוצה להיות בצד של העם שלי, אבל עד אז אני רוצה לחיות בשקט, בשלום ובשלווה. אנשים מעודדים אותי לקדם דברים, ואם לא הייתי מאמין שהיה יוצא מזה משהו חיובי, לא הייתי מגיע.

אנחנו צריכים לשמש דוגמה גם לפלסטינים וגם לישראל שמחוץ לירושלים, להראות שאפשר לחיות ביחד ולהיות גאים בזהויות שלנו ולא לדחוף אחד את השני מהעיר שלנו. לא צריך גדר. התקווה תבוא מהמגזר האזרחי. אי אפשר להשאיר את זה לפוליטיקאים. יש לנו כוח אדיר. ההמצאות שלכם והעבודה בדרך הנכונה יעצמו את הצד השני ויגרמו לו לראות בכם שותפים. אין שם מגזר ציבורי נוכח ויש הרבה יוזמה לתפארת המדינה שתקום.